

Ioan-Aurel Pop, *Națiunea română medievală. Solidarități etnice românești în secolele XIII – XVI*, București, Editura Enciclopedică, 1998, (Colecția “Biblioteca enciclopedică de istorie a României”), 180 p. (Bibliografie selectivă, Résumé, Abstract, Indice de persoane și locuri).

Istoricul ne propune sub titlul de mai sus cea mai incitantă carte a sa, care va stârni fără îndoială multe ecouri. Deși oarecum previzibilă, având în vedere studiile numeroase ale autorului despre „solidaritățile medievale românești” și recentul volum despre *Geneza medievală a națiunilor moderne*, cartea surprinde încă din titlu chiar și pe cei familiarizați cu opera medievistului clujean.

Autorul propune cu mult curaj și argumentează conceptul de *națiune medievală* iar momentul Mihai Viteazul (1593 – 1601) îl prezintă ca moment culminant de afirmare a acesteia și totodată moment inițial în procesul formării națiunii moderne; implicit, ca debut al epocii (pre-)moderne în istoria României. Să urmărim succint demonstrația tezei.

Primul capitol analizează câteva „Manifestări și conflicte cu substrat etnic în jurul anului 1600”, mai exact legate de faptele voievodului unificator: un conflict tragic dintre ostașii săi din garnizoană și târgoveții unguri din Huedin, mișcarea țăranimii române la vestea intrării lui Mihai în Transilvania, lucrarea pregătitoare a preoților și călugărilor și alăturarea unor exponenți ai nobilimii românești ardelene, măsurile cunoscute ale lui Mihai de impunere a unor români în administrație, de utilizare a românei și slavonei în cancelarie, scutirea preoților români de sarcini iobăgești ș.a. Cu alte cuvinte, este vorba de caracterul excepțional al efemerei domnii a lui Mihai în Transilvania, care a lăsat urme adânci în mentalul colectiv, atât al românilor, cât și al națiunilor „recepte”, și a avut urmări palpabile în perioada următoare.

Capitolul al doilea, cel mai amplu (p. 37-128), se ocupă de antecedentele evenimentelor de la 1600, de solidarizările românești din perioada medievală, și cuprinde nu mai puțin de 29 de cazuri din intervalul secolelor XIII-XVI, prezentate și analizate succint, de manifestare a solidarităților românești în sine și în raport cu alt grup etnic sau cu diferite autorități, atât în Transilvania, cât și peste Carpați. Sunt manifestări ale națiunii medievale, care anticipă și pregătesc pas cu pas marea solidarizare de la 1600, care este pusă astfel într-o altă lumină, până acum abia schițată de istoriografia română. „Din însumarea și interacțiunea acestor solidarități din secolele XIII-XVI se obține imaginea națiunii române medievale” (p. 145) susține istoricul. Exemplele prezentate sunt aproape exclusiv mărturii documentare ale unor momente tensionate, de conflict și confruntare ale comunităților românești cu feudalitatea maghiară, cu prozelitismul catolic, cu grupuri alogene privilegiate de puterea centrală sau cu puterile cuceritoare din jur. Este reacția centripetă, cvasi-inconștientă, încă fărâmițată de particularismul medieval, a unei comunități, mai exact a unor comunități amenințate în însăși ființa lor. În mod firesc, majoritatea exemplelor sunt din țările românești intracarpătice supuse coroanei ungare, unde românii și-au pierdut libertatea și purtau o luptă acerbă pentru supraviețuire.

Al treilea capitol și ultimul analizează *Semnificația stăpânirii românești în Transilvania (1599-1600)*, subliniind elementele de continuitate și discontinuitățile momentului. „Mihai nu a inventat probleme noi în Transilvania, ci a adus doar un mod neobișnuit de soluționare a lor, cum nu se mai văzuse” subliniază pe bună dreptate autorul și înșiruie nu mai puțin de 14 asemenea probleme, cărora stăpânirea românească a lui Mihai le-a dat o rezolvare sau o anticipare care marcau o ruptură cu trecutul.

Ceea ce conturează însă adevărata semnificație a momentului Mihai Viteazul este reacția celor două entități constitutive și antagonice din Transilvania: românii și stările privilegiate. Reacțiile lor la aceste evenimente sunt deja de factură națională modernă.

„Nobilimea și stările în general au înțeles că, sub Mihai Viteazul Transilvania, țară majoritar românească din punct de vedere etnic, fusese pe punctul să devină românească și din punct de vedere politic“ afirmă autorul, în acord cu Prodan și cu majoritatea istoricilor români și „marea spaimă“ de la 1600 va marca toate reacțiile și soluțiile oficiale la problema românească pentru secolele următoare.

În ce-i privește pe români, Mihai anticipă prin faptele sale principalele puncte ale programului național conturat cu claritate în veacul luminilor: recunoașterea românilor ca națiune politică, admiterea lor în funcții publice, recunoașterea bisericii românești, scoaterea preoților din iobăgie, iar ca un corolar sau ca o premisă realizarea unității politice. Mihai Viteazul „a prefigurat – în mare măsură inconștient sau numai în parte conștient – toate aceste idealuri și revendicări și le-a orientat instinctiv dinspre făgașul lor îngust medieval spre realizarea lor completă în evul modern“ (p.146). Departe de a fi un simplu accident al istoriei, susține autorul, cu trimitere precisă la detractori mai vechi și mai noi ai primului voievod unificator, „actul de la 1600 a deschis trecerea de la solidaritatea instinctivă la solidaritatea efectivă și de la națiunea medievală la națiunea modernă“ (p.142).

Sunt judecăți clare, fără echivoc, pe care istoricii noștri le-au evitat în anumite perioade sau le-au exprimat numai cu jumătate de gură. Cele afirmate în epoca romantismului au fost îndeobște lipsite de temelia faptică și instrumentarul metodologic adecvat, iar în perioada exceselor naționaliste au fost viciate de grila ideologică deformatoare, hiperbolizantă. S-a născut astfel „mitul“ istoriografic Mihai Viteazul, pe care unii încearcă acum să-l anuleze printr-o demolare fără socoteală, anulând dintr-un condei chiar și câștigurile viabile ale istoriografiei noastre despre acest moment unic ale istoriei românești medievale.

Ioan-Aurel Pop evită concluziile prefabricate și tentațiile modei demitizatoare cu orice preț și abordează momentul Mihai Viteazul înarmat cu un instrumentar documentar, metodologic și conceptual înnoit. Istoricul folosește câștigurile de până acum ale istoriografiei române și îndeosebi sugestiile lui David Prodan din excepționalul său *Supplex Libellus Valachorum*. Utilizează chiar procedura metodologică verificată acolo de examinare a momentului cercetat, în speță 1599-1600, din trei perspective sau sisteme de referință: în contextul contemporan, dinspre antecedente și dinspre consecințe.

Momentul Mihai Viteazul apărea până acum surprinzător și unic, fiind interpretat așa de contradictoriu, mai ales fiindcă exegeții lui n-au acordat suficientă atenție antecedentelor pomenite și au fost lipsiți de baza conceptuală adecvată. Lungul șir de solidarități etnice din secolele care l-au precedat și liantul lor conceptual: națiunea medievală, pe care le pune în ecuație istoricul clujean, fac dintr-o dată din momentul primei uniri românești un fapt istoric firesc în excepționalul său, ancorat în trecut ca și în viitor. Acesta este, în opinia noastră, meritul esențial al acestei cărți.

Un altul constă în faptul că aduce interpretarea istoriei noastre medievale, în mod hotărât și convingător, în acord cu istoriografia europeană, prin acreditarea conceptului de națiune medievală și prin construcția unei argumentații solide în favoarea fixării momentului de început al epocii moderne la 1600.

Cartea d-lui Pop va genera cu siguranță, cum spuneam, opinii pro și contra. I se pot contesta, adăuga și sugera, fără îndoială, multe elemente, însă, după opinia noastră de nuanță, de tonalitate și nu de esență. Ca orice întreprindere îndrăznească, chiar temerară, ea rămâne evident perfectibilă și credem că autorul va dezvolta în continuare această pistă de cercetare extrem de promițătoare. Din această perspectivă exprimăm câteva observații și sugestii, care ar putea fi luate în considerare în cazul unei reveniri asupra subiectului.

Mai întâi, credem că referirile autorului din explicația preliminară și cuvântul de încheiere la contenciosul istoric româno-maghiar și la disputele interne ale istoriografiei române în legătură cu „mitul” Mihai Viteazul nu vin să întărească tezele expuse, nefiind în fapt argumente. Îndemnurile și sugestiile cu iz educativ sau formulările literare ale câtorva subcapitole pot să deruteze pe exponenții lumii academice și să indice că lucrarea s-ar adresa predilect altor cercuri ale publicului intelectual, ceea ce nu este cazul. La miza și valoarea de netăgăduit a tezelor expuse am fi preferat parcă stilul arid al demonstrației reci și detașate.

Apoi, introducerea unui concept de mare deschidere, ca cel de națiune medievală, ar fi necesitat poate un capitol introductiv teoretic și istoriografic, care să definească cu claritate noțiunea și să dea mai multă pregnanță și greutate contribuției autorului.

În fine, fiind vorba de națiunea română medievală în întregul ei, exemplele de solidaritate etnică ar trebui puțin echilibrate numeric între Transilvania și celelalte țări românești. În această privință ar fi concurat poate și integrarea în definirea concretă a națiunii medievale a celorlalți factori de unitate, cu sau fără conotație etnică explicită, reliefați corespunzător în literatura de specialitate: limba și cultura, viața economică ș.a. La fel ar putea fi multiplicat exemplele din Transilvania, din care să nu lipsească refuzul nobilimii românești din districtele Lugoj, Caransebeș și Hațeg de a se alătura stărilor răsculate contra voievodului român în septembrie 1600 (cf. Costin Feneșan, *Documente medievale bănățene*, nr. 48).

Oricâte întâmpinări și sugestii s-ar mai putea aduce cărții în discuție, ele nu vor putea însă clătina serios convingerea pe care ne-a edificat-o fără echivoc: e o carte deschizătoare de drum pentru medievistica românească.

Ioan Drăgan

Pál Engel, *A nemesi társadalom a középkori Ung megyében*¹, (*Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok* 25), MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1998, 179 p.

Cartea recent apărută este unica monografie detaliată de până acum a societății nobiliare a unui comitat din Ungaria medievală. Sursa primară, a cărei existență a permis realizarea unei analize atât de detaliate, este conscripția nobililor deținatori de posesiuni ai comitatului Ung și a iobagilor acestora, realizată în 1398, și care cuprinde chiar și pe aceia care dețineau doar un singur lot. Tocmai de acesta, ea este unică din acest punct de vedere între diferitele conscripții păstrate din moștenirea documentară maghiară anterioară anului 1526. Conscripția cuprinde, pe sate, numele deținatorilor de pământ și numărul iobagilor. Acești nobili (deținatorii de posesiuni) trebuiau în primul rând identificați (trebuia realizată identificarea familiilor cărora le aparțineau) pentru a se putea face o analiză a familiilor din comitat. Gruparea indivizilor (proprietarilor trecuți în conscripție) s-a putut realiza doar după investigații detaliate datorită caracterului lacunar al informațiilor păstrate în izvoarele documentare contemporane. Ideea care a stat la baza acestor investigații era aceea că indivizii care alcătuiau o comunitate de posesiuni în această perioadă se aflau și în legături de sânge. Explicația acestei comunități de sânge între indivizii care dețineau posesiuni în aceleași sate sau în sate învecinate este dată de existența unui strămoș comun, ai cărui urmași pe linie bărbătească și-au separat după un anumit timp partea lor din posesiunile

¹ *Societatea nobiliară din comitatul medieval Ung.*